

11 Topsport

Maarten van Bottenburg (W.J.H. Mulier Instituut), Veerle de Bosscher en Paul de Knop (Vrije Universiteit Brussel), Simon Shibli (Sheffield Hallam University) en Jerry Bingham (UK Sport)*

11.1 Inleiding

De laatste decennia is de mondiale medaillewedloop geïntensiveerd. Steeds meer landen hebben hun investeringen in de topsport opgeschroefd. De centrale gedachte achter deze *global sporting arms race* (Oakley en Green 2001) is dat succes maakbaar – of in elk geval beïnvloedbaar – is. Landen verwachten doelbewust het collectieve succes van hun topsporters op belangrijke internationale sportcompetities en -toernooien te kunnen vergroten, door uitvoering van een strategisch topsportbeleid. Dat geldt ook voor Nederland. In de afgelopen vijftien jaar is het topsportbeleid in ons land drastisch veranderd. Tot in de jaren tachtig gingen Nederlandse topsporters doorgaans op amateuristische basis door het leven. Het beleid van de Nederlandse Sport Federatie (NSF), de sportbonden en de rijksoverheid richtte zich primair op een versterking van de breedtesport (zie ook hoofdstuk 3).

In de eerste helft van de jaren negentig ging het roer om en kwam een eigenstandig en planmatig topsportbeleid tot ontwikkeling (NOC*NSF 1993). De fusie tussen het Nederlands Olympisch Comité (NOC) en NSF in 1993 gaf een krachtige impuls aan het topsportbeleid. Daarnaast kwam door matige resultaten in de grote publiekssporten en tijdens de Olympische Winterspelen te Lillehammer, het topsportklimaat in ons land in 1994 onder vuur te liggen (Van Bottenburg et al. 1995). Dit resulteerde in een hogere plaats op de agenda van een stelselmatige verbetering van het topsportklimaat, niet alleen bij NOC*NSF, maar ook bij het ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport (vws). Met de toegenomen belangstelling voor topsport namen ook de ambities op dit terrein toe. Met Sydney nog vers in het geheugen sprak NOC*NSF in 2001 de ambitie uit om ‘Nederland een plaats te laten behalen en behouden bij de beste tien landen van de wereld’ (NOC*NSF 2001; zie ook NOC*NSF 2004). In 2005 schaarde ook het kabinet zich achter dit streven (vws 2005a).

Met die ambitie zet Nederland hoog in. Andere landen staan vanzelfsprekend ook niet stil. Wereldwijd nemen de investeringen in topsport toe. De geschetste vernieuwingen in het topsportbeleid maken deel uit van een mondiale medaillewedloop, waarin ook Nederland is betrokken. Dit hoofdstuk analyseert de keuzes die Nederland in deze medaillewedloop heeft gemaakt en de ontwikkelingen die zich hebben voorgedaan in het topsportbeleid, topsportklimaat en topsportsucces. Daarbij volgen we het zogeheten MAPE-model. Dit model, dat in hoofdstuk 13 wordt toegelicht, is een middel om de effectiviteit en efficiency van beleid te bepalen, door onderscheid te maken tussen middelen (*input*), activiteiten (*throughput*), prestaties

(output) en effecten (*outcome*) en de relaties hiertussen te bezien. Dit passen we toe op de periode 1997-2004, zodat we ontwikkelingen in de topsport gedurende twee Olympische cycli in beeld kunnen brengen, leidend naar Sydney 2000 en Athene 2004. De ontwikkelingen in het topsportbeleid en topsportsucces die zich nadien hebben voorgedaan, zullen in de eerstvolgende editie van de *Rapportage sport* uitgebreid worden beschreven en geanalyseerd. De laatste schakel in het model, de E van effect, laten we overigens in deze *Rapportage sport 2006* buiten beschouwing. De informatievoorziening ten aanzien van dit punt staat nog geen duidelijke conclusies toe,¹ niet althans in de mate waarin dat wel mogelijk is voor de overige schakels in het MAPE-model.

Paragraaf 11.2 bespreekt de uitgaven aan topsport (middelen of *input*), in het bijzonder de groei van de investeringen in topsport uit collectieve middelen. Vervolgens gaat paragraaf 11.3 in op de belangrijkste instrumenten van het beleidsproces (activiteiten of *throughput*) om de kans op topsportsucces te vergroten. Voor deze paragraaf leunen we sterk op twee eerder² verrichte metingen naar het topsportklimaat (Van Bottenburg 2000; Van Bottenburg et al. 2003), aangevuld met recent internationaal-vergelijkend onderzoek waarin het topsportklimaat in Nederland is vergeleken met dat in België, Canada, Verenigd Koninkrijk, Italië en Noorwegen (De Bosscher et al. 2006a). In paragraaf 11.4 staat vervolgens het topsportsucces (prestaties of *output*) centraal. Hierin gaan we aan de hand van verschillende methodes na welke ontwikkeling zich heeft voorgedaan in het prestatieniveau van de Nederlandse topsporters in internationaal-vergelijkend perspectief. In de slotparagraaf (§ 11.5) vatten we de belangrijkste conclusies samen.

11.2 Ontwikkelingen in de topsportinvesteringen (*input*)

Om de investeringen in de topsport in kaart te brengen, maken we een onderscheid tussen collectieve middelen en overige middelen. Tot de collectieve middelen rekenen we hier de gelden die vanuit de overheden en vanuit De Lotto-Stichting de Nationale Sporttotalisator (SNS) naar de topsport vloeien. Deze middelen uit De Lotto-SNS worden ook wel de Lotto-gelden genoemd. Onder de overige middelen vallen de gelden die de topsport ontvangt van het bedrijfsleven en de media in verband met sponsoring en tv-gelden. Ook behoren de ledenbijdragen hiertoe. Sportverenigingen dragen een deel van de ontvangen contributies af aan de bond waarbij zij zijn aangesloten. Van deze ledenbijdragen investeert de sportbond een gedeelte in de topsport.

Collectieve topsportmiddelen

Er zijn vier redenen waarom het, op basis van de thans beschikbare gegevens, lastig is om aan te geven hoeveel collectieve middelen in welk jaar zijn geïnvesteerd in de topsport. Ten eerste kan niet tot in detail worden opgemaakt welke bedragen van de begroting van het sportdepartement (ministerie van vws) en van de Lotto-gelden naar topsport zijn gegaan en welke een andere bestemming hebben gekregen. Dit hangt mede samen met de vraag wat wel en wat niet tot de topsport kan worden

gerekend. Ook heeft dit te maken met het verschil tussen de uitgaven aan topsport zoals die vooraf zijn begroot en de bedragen zoals die achteraf daadwerkelijk zijn uitgegeven.

Ten tweede is onduidelijk welke bedragen naar topsport gaan uit de begroting van andere departementen dan het ministerie van vws. Zo draagt het ministerie van OCW zorg voor de financiering van de zogenoemde LOOT-scholen (zie hierover § 11.3). En zo heeft het ministerie van Defensie militaire functies gecreëerd voor topsporters, die het mogelijk maken om hun topsport te beoefenen in combinatie met een functie als beroepsmilitair. Daarvoor heeft het ministerie van Defensie de zogenoemde Defensie Topsport Selectie in het leven geroepen, waarvan momenteel zeventien topsporters deel uitmaken. Over de hiermee gemoeide indirecte uitgaven zijn geen gegevens bekend. Ook de bijdragen van andere departementen dan vws aan NOC*NSF-programma's als Performance 2000 en Performance 2004, zoals van EZ, vallen buiten het blikveld, als we althans kijken naar de rijksuitgaven aan topsport.

Ten derde zijn er uitgaven die niet per jaar in de begroting of jaarrekening zijn opgenomen, maar die meerdere jaren beslaan. Dit betreft met name de uitgaven van het rijk en De Lotto aan het Fonds voor de Topsporter en de zogenoemde Performance-programma's. Het ministerie van vws heeft voor de kapitaalopbouw van het Fonds voor de Topsporter voor 2000 twee donaties gedaan, met een gezamenlijke waarde van 16 miljoen euro. NOC*NSF heeft hieraan 7 miljoen euro toegevoegd uit de Lotto-middelen. Dit kapitaal is vastgelegd in obligaties en deposito's, en uit de daaruit vrijkomende gelden worden de lopende uitgaven verricht. Voor de uitvoering van de Stipendiumregeling 2001-2004 heeft het ministerie van vws in 2000 in één keer 9,1 miljoen euro aan het fonds overgedragen, later aangevuld met 900.000 euro. NOC*NSF heeft hieraan 1,1 miljoen euro uit de Lotto-gelden toegevoegd. Om een evenwichtig beeld te krijgen van de jaarlijkse collectieve uitgaven aan topsport en dubbeltellingen te voorkomen, laten we deze stortingen in het fonds buiten beschouwing. Wel betrekken we de jaarlijkse uitgaven van het fonds in de berekening van de jaarlijkse collectieve uitgaven aan topsport.

Ten vierde zijn er geen gegevens bekend over de topsportuitgaven van de gezamenlijke provincies en gemeenten. Voorheen ging het naar alle waarschijnlijkheid om geringe bedragen. Maar gezien de toenemende aandacht voor topsport in het sportbeleid van diverse (met name grotere) gemeenten, mag worden aangenomen dat deze bedragen groeiende zijn.³ Ook investeren provincies en gemeenten incidenteel grote bedragen in de aanleg van nieuwe topsportaccommodaties. Met de bouw van het Nationaal Zwemcentrum De Tongelreep in Eindhoven was bijvoorbeeld 24 miljoen euro gemoeid, waarvan het ministerie van vws 4,5 miljoen euro financierde, terwijl de gemeente Eindhoven, de Stadsregio Eindhoven en de provincie Noord-Brabant gezamenlijk 16 miljoen euro bijlegden.

Op grond van de gegevens die wel beschikbaar zijn, kan worden geconstateerd dat de investeringen in topsport uit collectieve middelen van 1997 tot 2004 flink zijn

toegenomen. Over de totale periode is sprake geweest van een stijging met 104%. Deze stijging is vrijwel volledig het gevolg van een stijging van het rijkssportbudget voor topsport. De bijdrage aan topsport vanuit de Lotto-gelden is min of meer stabiel gebleven, zowel in absolute zin als ten opzichte van de totale Lotto-gelden die naar de sport gaan (zie tabel 11.1 en 11.2).

Tabel 11.1

Collectieve uitgaven aan topsport op nationaal niveau, naar verstrekker, 1997-2004 (in euro's x 1000)

	totale collectieve uitgaven aan topsport	uitgaven aan topsport door VWS ^a	uitgaven aan topsport uit Lotto-middelen via NOC*NSF ^a	uitgaven aan topsport door het Fonds voor de Topsporter
1997	19.996	4.525	14.763	708
1998	20.920	4.525	15.486	909
1999	26.933	5.660	17.078	4.195
2000	27.214	6.794	15.948	4.472
2001	32.462	11.373	16.934	4.155
2002	35.391	12.578	17.694	5.120
2003	41.607	18.081	18.003	5.523
2004	40.744	17.674	16.975	6.095 ^a

a Exclusief donaties in het Fonds voor de topsporter.

Bron: diverse nota's, begrotingen, jaarverslagen en toelichtingen van het ministerie van VWS en NOC*NSF; Jaarrekeningen Stichting Fonds voor de Topsporter; De Heer (2003), aangevuld met toelichtingen door NOC*NSF.

De rijksuitgaven aan topsport zijn meegegroeid met de toename van het totale rijks-sportbudget. Hierdoor is de verhouding tussen de uitgaven van het ministerie van vws en De Lotto aan topsport en de uitgaven aan breedtesport slechts in beperkte zin gewijzigd. Tegelijkertijd zijn de rijksuitgaven aan topsport per inwoner en als percentage op de totale rijksuitgaven wel toegenomen (zie tabel 11.2).

Voor de Olympische cyclus van 2001-2004 lagen de investeringen uit collectieve middelen 58% hoger dan voor de Olympische cyclus van 1997-2000. Andere landen stonden echter ook niet stil. In dezelfde periode groeiden de collectieve uitgaven aan topsport in het Verenigd Koninkrijk met 126% en in Vlaanderen met 115% (De Bosscher et al. 2006a).

Per inwoner liggen de collectieve uitgaven in Nederland hoger dan die in België, Canada, het Verenigd Koninkrijk, Italië en Noorwegen. In 2003 varieerden de collectieve uitgaven aan topsport per inwoner van € 1,17 in Canada tot € 2,15 in Italië. In absolute zin bleven de topsportuitgaven in Nederland (42 miljoen euro) echter (ver) achter bij de grootste van deze landen. De collectieve uitgaven aan topsport bedroegen in het Verenigd Koninkrijk naar schatting 90 miljoen euro en in Italië 125 miljoen euro (De Bosscher et al. 2006a).

Tabel 11.2

Collectieve uitgaven aan topsport in Nederland op nationaal niveau, 1997-2004 (in euro's per inwoner en procenten)

	collectieve topsport- uitgaven per inwoner (in euro's)	aandeel rijksuitgaven aan topsport op totale rijksuitgaven ^a (%)	aandeel VWS-uitgaven aan topsport op totale sportbudget VWS ^a (%)	aandeel topsportgelden De Lotto op totale Lotto- gelden voor sport ^a (%)
1997	1,28	0,005	19	47
1998	1,34	0,005	18	45
1999	1,71	0,006	20	47
2000	1,72	0,006	11	44
2001	2,03	0,010	20	46
2002	2,20	0,010	19	49
2003	2,57	0,014	25	49
2004	2,51	0,014	24	47

a Exclusief donaties in het Fonds voor de topsporter.

Bron: diverse nota's, begrotingen, jaarverslagen en toelichtingen van het ministerie van VWS en NOC*NSF; Jaarrekeningen Stichting Fonds voor de Topsporter; De Heer (2003)

In vergelijking met de genoemde landen worden de topsportgelden in Nederland verdeeld over meer atleten, sportbonden en sportdisciplines. Terwijl in Nederland 1250 atleten in aanmerking komen voor ondersteuning, geldt dit in het Verenigd Koninkrijk voor 600 en in Noorwegen voor 95 atleten. Waar het Britse en Noorse topsportbeleid prioriteit legt bij een beperkt aantal takken van sport, wordt het topsportbeleid in Nederland gekenmerkt door diversiteit. Meer dan vijftig sportbonden ontvangen topsportsubsidies. Tot de disciplines waarin deelnemers aan Europese of wereldkampioenschappen als topsporter konden worden erkend, behoorden in de periode tot 2003 karten, driebanden, vinzwemmen, rolhockey en modelvliegsport. In de andere onderzochte landen vielen dergelijke kleine, niet-Olympische disciplines buiten het topsportbeleid.

Recentelijk echter is het uitgangspunt van diversiteit in het Nederlands topsportbeleid min of meer verlaten. In 2003 is een nieuw reglement topsportonderdelen vastgesteld. Ook is het verdeelmodel van de basisbijdrage voor sportbonden aangescherpt. Het aantal categorie 1-topsportonderdelen, op grond waarvan deze basisbijdrage wordt bepaald, is ingeperkt. Ten tweede worden nu nieuwe verdeelcriteria toegepast, waardoor sportbonden met betere prestaties op wereldkampioenschappen en Olympische Spelen in een hogere verdelingscategorie vallen en daardoor een grotere bijdrage krijgen, terwijl sportbonden zonder prestaties terugvallen naar een lagere verdelingscategorie.

Overige topsportmiddelen

Buiten de collectieve middelen van vws en De Lotto genereert de georganiseerde sport aanzienlijke bedragen voor de topsport uit andere middelen. Deze worden

verkregen via sponsoring, door de verkoop van televisierechten en doordat sportbonden een deel van de bondscontributie van de aangesloten verenigingen bestemmen voor topsport.

Op nationaal niveau gaat het om gelden van sponsors die NOC*NSF heeft ondergebracht in het eerder genoemde Performance-programma. Hieruit kwam (excl. de collectieve middelen) voor Performance 2000 naar schatting 10,6 miljoen euro beschikbaar en voor Performance 2004 21 miljoen euro.

Op bondsniveau zorgen sponsoring en de verkoop van televisierechten voor flinke inkomsten. Het grootste deel van deze gelden gaat naar het betaald voetbal, dat wij hier buiten beschouwing laten. Van de inkomsten die de sportbonden genereren, zijn enkele schattingen bekend. Volgens een opgave van NOC*NSF gaven de sportbonden in 2003 in totaal 50,1 miljoen euro uit aan topsport. Hiervan was 30,8 miljoen euro afkomstig uit collectieve middelen en 19,3 miljoen euro uit overige middelen (in het bijzonder de ledenbijdragen, sponsorgelden en tv-inkomsten). Die uitgaven aan topsport op bondsniveau zouden ongeveer de helft zijn van de totale inkomsten – tussen de 38 en 41 miljoen euro – die de sportbonden uit sponsoringgelden verkrijgen (Lokerman et al. 2002).

Hoewel de sportbonden in vergelijking met de totale topsportgelden uit collectieve middelen dus een groot bedrag (19 miljoen euro) uit eigen middelen in topsport investeren, moeten deze hier noodgedwongen buiten beschouwing blijven. De schattingen van de uitgaven op bondsniveau zijn daarvoor te onbetrouwbaar. Bovendien zijn deze uitgaven niet in een tijdreeks te plaatsen. We beperken de MAPE-analyse in dit hoofdstuk daarom tot de totale topsportgelden uit collectieve middelen op nationaal niveau en doen geen uitspraken op het niveau van individuele takken van sport.

11.3 Ontwikkelingen in het topsportklimaat (throughput)

Om de invloed van het sportbeleid in het juiste perspectief te plaatsen, kunnen drie niveaus worden onderscheiden: de topsporter en zijn of haar directe omgeving (microniveau), het sportbeleid (mesoniveau) en de maatschappelijke, economische, culturele en fysieke omgeving (macroniveau). Op het microniveau beïnvloeden allerlei factoren de kans van individuele topsporters op topsportsucces: van genetische kenmerken tot het milieu waarin de topsporter opgroeit. Tot het mesoniveau behoren de factoren die hierboven zijn genoemd als de *throughput*: de activiteiten die in het kader van het topsportbeleid worden uitgevoerd om het topsportklimaat te verbeteren en de kans op topsportsucces te vergroten. Tot het macroniveau behoren factoren zoals de bevolkingsomvang, het welvaartsniveau en de geografische variatie in een land (De Bosscher et al. 2006b).

Ongeveer de helft van de verschillen in het topsportsucces tussen afzonderlijke landen kan worden verklaard op grond van macrofactoren, in het bijzonder het bruto binnenlands product en de bevolkingsomvang (De Bosscher et al. 2003; Hoffmann et al. 2001; Kuper en Sterken 2001). Voor het sportbeleid heeft dit weinig betekenis: al deze factoren vallen grotendeels of geheel buiten de invloed van het topsportbeleid.

Bovendien groeit de consensus onder onderzoekers dat de macrofactoren minder goede voorspellers zijn van de afzonderlijke landenprestaties naarmate het topsportbeleid in de verschillende landen strategischer wordt gericht op de mesovariabelen (Oakley en Green 2001; De Bosscher et al. 2006a). Australië is een goed voorbeeld van een land dat erin is geslaagd om zijn topsportsucces significant te vergroten terwijl de macrovariabelen slechts lichte verschuivingen ondergingen.

Door middel van een samenvatting van de onderzoeksresultaten van de eerdergenoemde topsportklimaatstudies brengen wij in deze paragraaf de *throughput* in kaart, met een accent op de twee Olympische cycli 1997-2000 en 2001-2004. Daarbij besteden we aandacht aan zes aspecten, die volgens een uitgebreid literatuuronderzoek van De Bosscher et al. (2006b) internationaal als de pijlers worden gezien van een succesvol topsportbeleid: talentherkenning en talentontwikkeling, ondersteuning van topsporters, trainingsfaciliteiten, kwaliteit van trainers/coaches, internationale competitie en wetenschappelijke ondersteuning.⁴

Ondersteuning van topsporters

In de verbetering van het topsportklimaat in Nederland is een aantal fasen te onderscheiden. Gedurende de eerste fase – de jaren negentig – was het topsportbeleid gericht op een verbetering van de leefsituatie van de topsporters. Toen hierin rond de eeuwwisseling belangrijke verbeteringen waren gerealiseerd, verplaatste de aandacht zich naar een verbetering van het trainings- en wedstrijdprogramma van topsporters en, in het verlengde hiervan, naar een verbetering van de positie van trainers/coaches (NOC*NSF 1993, 1997, 1998, 2001).

Een van de belangrijkste kritieken op het Nederlandse topsportklimaat begin jaren negentig was dat de topsportbeoefening niet of nauwelijks een primaire tijdsbesteding kon zijn. Driekwart van de topsporters leefde onder het bijstandsmimum. De meesten combineerden topsport met een studie en moesten rondkomen van een studiebeurs. Een aantal topsporters ontving een uitkering, met alle complicaties van dien.⁵ Ter verbetering van deze situatie werd eind jaren tachtig vanuit de sportwereld gepleit voor de invoering van een basisinkomen voor topsporters. In de loop van de jaren negentig is deze situatie stapsgewijs nagestreefd. De juridische basis hiervoor werd gelegd met de ontwikkeling van een Statuut voor de topsporter. Dit statuut definieerde de begrippen ‘topsporter’ en ‘beroepssporter’, en voorzag in een Fonds voor de Topsporter, waaruit een inkomensvoorziening voor topsporters kon worden gefinancierd (Van Staveren 1993).

Om te bepalen wie wanneer voor inkomensvoorziening en andere ondersteuningsvormen in aanmerking komt, maakt NOC*NSF gebruik van een statusreglement voor topsporters. Dit reglement onderscheidt twee categorieën: topsporters met een A-status en topsporters met een B-status. De A-status kent NOC*NSF toe aan topsporters die tot de beste acht van de wereld behoren in hun tak van sport. Op de B-status konden tot 2005 topsporters aanspraak maken die door hun sportbond worden uitgezonden naar een Europees kampioenschap, een wereldkampioenschap, de Olympische Spelen of een vergelijkbaar evenement. Deze regeling is in 2005

aangescherpt met een prestatienorm: topsporters moeten op de genoemde kampioenschappen een klassering bij de beste zestien halen om voor de B-status in aanmerking te komen.

Sporters kunnen de topsportstatus alleen krijgen als ze een topsportonderdeel beoefenen die de Algemene Vergadering van NOC*NSF conform het Reglement topsportonderdelen (steeds voor een periode van vier jaar) als een categorie 1-onderdeel heeft gekwalificeerd. In 2003 is dit reglement, onder invloed van de doelstelling om tot de tien beste landen te behoren, aangepast, waardoor het aantal categorie 1-onderdelen is ingeperkt.

Alleen NOC*NSF kan de A- en B-status toekennen. Daarvoor worden met de betrokken bond twee meetmomenten per twaalf maanden bepaald. De status is gedurende één jaar na het behalen of bevestigen van de status geldig. In oktober 2002 bezaten 1250 topsporters een status, van wie 461 de A-status hadden en 789 de B-status. Daarbinnen was een status toegekend aan 65 topsporters met een beperking. Het aantal topsporters binnen elk van de categorieën fluctueert, doordat de meetmomenten per tak van sport verschillen. Over een periode van vijf jaar is het aantal topsporters met een A-status echter duidelijk toegenomen (zie tabel 11.3).⁶

Tabel 11.3

Aantal topsporters met een A-status en met een stipendium, 2001-2005

peildatum	aantal A-topsporters	van wie stipendium ontvangen
februari 2001	353	150
mei 2002	477	241
juni 2003	452	245
mei 2004	489	266
januari 2005	513	289

Bron: Fonds voor de Topsporter

Mede op basis van de statusregeling kon de gewenste inkomensvoorziening voor topsporters in 1999 worden gerealiseerd. Aanvankelijk ging het om een tijdelijke regeling, op grond waarvan topsporters met een A-status een financiële vergoeding konden ontvangen voor de tijd die zij aan training, voorbereiding en wedstrijden besteedden. Aan deze vergoeding was een inkomenstoets verbonden: de topsporter die in enige periode meer verdiende dan het wettelijk minimumloon, kon geen aanspraak maken op de regeling. Twee jaar later werd de tijdelijke regeling vervangen door een stipendiumregeling, die nog altijd van kracht is. Deze stipendiumregeling is een inkomensvervangende uitkering, die aan topsporters een vaste vergoeding biedt voor de kosten van het eigen levensonderhoud, onafhankelijk van de feitelijke tijd die zij besteden aan training, voorbereiding en wedstrijden. De uitkering, die maximaal 70% van het wettelijk minimumloon bedraagt, wordt alleen verstrekt aan

topsporters met een A-status van wie het inkomen onder het wettelijk minimumloon ligt. Dit betreft ongeveer de helft van het totaal aantal topsporters met een A-status (zie tabel 11.3).

Uit een evaluatie van het stipendium in 2004 is gebleken dat topsporters deze regeling hoog waarden: 93% van de topsporters vindt dat het topsportklimaat door deze regeling is verbeterd. Ook is naar voren gekomen dat zij dankzij deze regeling meer tijd besteden aan sport en op gunstiger tijden kunnen trainen (Roques en Van den Heuvel 2004). Een bijkomend effect van deze regeling is dat de inkomensverschillen tussen Olympische en niet-Olympische topsporters en tussen mannen en vrouwen geringer zijn geworden. Het percentage Olympische sporters en het percentage vrouwen met een inkomen dat lager ligt dan 11.346 euro is vrijwel gehalveerd, van meer dan 60% tot circa 35% (Van Bottenburg et al. 2003).

Naast de stipendiumregeling heeft NOC*NSF, in samenwerking met de zogenoemde Partners in sport en het ministerie van VWS, een breed pakket aanvullende voorzieningen ontwikkeld, dat ertoe moet bijdragen dat topsporters zich optimaal kunnen voorbereiden op hun sportprestaties. Tot deze voorzieningen behoren bijvoorbeeld een vergoeding voor de kosten die voor de uitoefening van topsport worden gemaakt (in 2003 455 euro per maand voor A-sporters en 137 euro per maand voor B-sporters), een auto (van NOC*NSF-supplier Volkswagen) voor topsporters met een sportgerelateerde vervoersbehoefte, en ondersteuning bij allerhande zaken door partners in de sport Randstad, Ernst & Young, Zilveren Kruis/Achmea.

Op regionaal niveau zijn in de jaren negentig bovendien Olympische Steunpunten in het leven geroepen voor sporttechnische, sportmedische, maatschappelijke en organisatorische ondersteuning van topsporters. Deze steunpunten met een stedelijke functie, zijn in de laatste jaren omgebouwd tot een Olympisch Netwerk met een regionale functie, die verder reikt dan de ondersteuning van topsporters. Vanuit dit Olympisch Netwerk worden contacten onderhouden met lokale overheden, sportverenigingen, sportmedische en paramedische deskundigen, diëtisten en het bedrijfsleven.

Bij elkaar dragen deze voorzieningen ertoe bij dat de topsport tegenwoordig onder betere omstandigheden kan worden beoefend dan twee decennia geleden. De metingen van het topsportklimaat in 1998 en 2002 geven aan dat het inkomen van de topsporters in deze vier jaar is gestegen en dat een afnemend aantal topsporters wordt geconfronteerd met een weigering of intrekking van een uitkering.

In de landen die in de topsportbenchmark zijn onderzocht, hebben zich vergelijkbare ontwikkelingen voorgedaan. In Canada, Noorwegen, het Verenigd Koninkrijk en Vlaanderen zijn soortgelijke regelingen ontwikkeld voor de ondersteuning van topsporters. Hoewel zij elk hun nationale inkleuring hebben, lijken ze in grote lijnen op elkaar en op het Nederlandse systeem. Vrijwel alle landen geven financiële ondersteuning aan hun topatleten, hetzij in de vorm van een salaris of toelage (Canada, Verenigd Koninkrijk, Vlaanderen), hetzij in de vorm van prestatiebeloning (Italië, Noorwegen). Grootste verschil is dat in Nederland naar verhouding veel meer

topsporters in aanmerking voor de diverse ondersteuningsregelingen dan in het buitenland. Terwijl de voorzieningen in ons land gericht zijn op 1250 topsporters met een A- en B-status, zijn ze in de andere onderzochte landen beschikbaar voor hooguit enkele honderden topsporters. In deze verschillen is een onderscheid in benadering zichtbaar, met een accent op diversiteit in Nederland en op prioriteit in andere landen. Maar zoals eerder gesteld, is in dit beleid in Nederland recentelijk een koerswijziging opgetreden, en vindt ook in Nederland meer selectie plaats.

Trainings- en wedstrijdfaciliteiten

Volgens Oakley en Green (2001) gaan topsportsystemen steeds meer op elkaar lijken. Een van de gemeenschappelijke kenmerken is volgens hen de aanleg of toewijzing van specifieke accommodaties, waartoe topsporters met prioriteit toegang hebben. Vaak betreft het niet slechts trainingsfaciliteiten, maar uitgebreide sportcomplexen met sportmedische en sportwetenschappelijke voorzieningen, waar ook het hoofdkwartier van de betreffende sportorganisatie is gevestigd.

Het topsportaccommodatiebeleid in Nederland moet in deze internationale ontwikkeling worden gezien. Ook in ons land is eind jaren negentig een beleid ontwikkeld gericht op de totstandkoming van voldoende en goede topsportaccommodaties. Als uitgangspunt is daarbij gekozen voor de realisatie van één topsportaccommodatie per tak van sport, die geschikt is als internationaal wedstrijdcentrum. De totstandkoming van het Nationaal Zwemcentrum te Eindhoven, het Omnisportcentrum voor indooratletiek en baanwielrennen te Apeldoorn en het Nationaal Denksportcentrum te Utrecht zijn hiervan voorbeelden.

Het accommodatiebeleid is direct verbonden met het evenementenbeleid. NOC*NSF heeft een meerjaarlijkse evenementenkalender opgesteld, zodat initiatieven voor toekomstige topsportevenementen in Nederland op elkaar kunnen worden afgestemd en de benodigde aanpassingen van topsportaccommodaties kunnen worden geïnventariseerd. In 2003 ontving het ministerie van vws 68 subsidieaanvragen in verband met het accommodatie- en evenementenbeleid. Hiervan wees het 56 aanvragen toe. Daarmee was ongeveer 7 miljoen euro gemoeid. Het kabinet heeft zich ten doel gesteld om jaarlijks gemiddeld vijftien topsportevenementen in Nederland te laten organiseren met steun van de overheid, voor zowel senioren en jeugd als mensen met een beperking. Het gaat zich daarbij beperken tot sportonderdelen waarin Nederland bij de beste landen van de wereld behoort of zal behoren binnen vier jaar (vws 2005a).

In internationaal vergelijkend perspectief doen zich geen significante verschillen voor met de situatie in België, Italië, Noorwegen en het Verenigd Koninkrijk ten aanzien van de gemiddelde beoordeling van de kwaliteit, bereikbaarheid en beschikbaarheid van trainings- en wedstrijdaccommodaties (in 2002 in Nederland 3,4 op een vijfpuntsschaal). Ook blijkt de ontevredenheid van topsporters over de aanwezigheid van topsportevenementen in eigen land (in 2002 in Nederland door 67% van de topsporters als onvoldoende beschouwd) te worden gedeeld in deze landen.

Kwaliteit trainers/coaches

In het beleidsplan *Topsport bedrijven. Programma voor prestaties* merkte NOC*NSF in 2001 op dat in de voorafgaande jaren veel aandacht was besteed aan de positie van topsporters, maar dat de investeringen in de maatschappelijke positie van het topkader was achtergebleven. Als doel van het beleid voor de komende jaren formuleerde NOC*NSF het verbeteren van de arbeidsvoorwaarden en werkomstandigheden voor topcoaches (NOC*NSF 2001). De topsportklimaatmeting van 2002 bevestigde de tekortkomingen in het topsportklimaat voor trainers/coaches. Verreweg de meeste trainers/coaches in de topsport gaven in deze meting aan dat hun beroep onvoldoende erkenning kreeg en dat hun carrièreperspectieven slecht waren. Ook gaf bijna de helft van het topkader aan ontevreden te zijn over de zakelijke relatie met hun bond of vereniging als werkgever (Van Bottenburg et al. 2003). In een aantal opzichten (salaris, onkostenvergoeding, arbeidscontract, opleidingsmogelijkheden) blijkt de situatie in landen als België en Italië echter nog slechter te zijn dan in Nederland. Het Verenigd Koninkrijk geldt in dit opzicht als tegenpool. Na Sydney heeft het Verenigd Koninkrijk een accent gelegd op een verdere versterking van het topkader. Uit de hele wereld, en met name uit Australië, zijn toptrainers/-coaches naar het Verenigd Koninkrijk gehaald. In 2004 is bovendien een speciaal programma van start gegaan voor talentontwikkeling onder trainers/coaches. Ook zijn 45 toptrainers/-coaches aangesteld, die hoogwaardige scholing aanbieden aan trainers/coaches op regionaal en bondsniveau (De Bosscher et al. 2006a).

Om het topsportklimaat voor toptrainers/-coaches in Nederland te verbeteren, zijn de afgelopen jaren diverse initiatieven genomen. De deskundigheid van toptrainers/-coaches is bevorderd door periodieke bijeenkomsten van het Nationaal Coach Platform, het Olympisch Coach Platform en *Coaches on Tour*, waarin kennis en ervaringen worden uitgewisseld tussen topsportcoaches van verschillende takken van sport. Met steun van vws wordt bovendien gestreefd naar reguliere opleidingen voor trainers/coaches in de topsport en naar een nationale werkgeversrol, die topsportcoaches meer continuïteit biedt. In september 2005 werd op initiatief van zeven topcoaches NLCoach opgericht (zie hoofdstuk 3). Medio 2006 starten de academies voor lichamelijke opvoeding te Groningen en Amsterdam, in samenwerking met NOC*NSF, de zogenoemde TopCoach5-opleiding.

De professionele ontwikkeling van coaches is tevens een van de speerpunten van het topsportbeleid van de rijksoverheid. Als meetbare doelstelling wil vws met ingang van 2007 75 topcoaches van geselecteerde topsportonderdelen ondersteunen (vws 2005a).

Wetenschappelijke ondersteuning

Van oudsher zijn Australië en Italië *good practices* van wetenschappelijke topsportondersteuning. In Australië krijgt wetenschappelijk topsportonderzoek prioriteit sinds de oprichting van het Australian Institute of Sports in 1981. Dit instituut voert onderzoek uit naar talentherkenning, helpt atleten en coaches met medisch, fysiologisch en psychologisch onderzoek en zorgt voor de disseminatie van kennis onder

atleten, coaches en sportbonden. In Italië bestaat eveneens een lange traditie van wetenschappelijk topsportonderzoek. Sinds de jaren zeventig voert het befaamde Instituto dello Sport topsportonderzoek uit op medisch, biomedisch en psychologisch gebied, met ondersteunend laboratoriumonderzoek voor topatleten. Doordat andere landen een inhaalslag hebben gemaakt op dit gebied, is de voorsprong van beide landen echter het laatste decennium geslonken. In Noorwegen is dit onderzoek gecentraliseerd in Olympiatoppen, in Canada in het Sport Information Resource Centre, terwijl in het Verenigd Koninkrijk bij UK Sport een afdeling voor topsportondersteunend wetenschappelijk onderzoek in het leven is geroepen.

Nederland is in deze ontwikkeling niet achtergebleven. In de tweede helft van de jaren negentig heeft NOC*NSF op meer structurele wijze wetenschappelijk onderzoek op topsportgebied bevorderd, door onder de noemer Body of Knowledge (BOK) kortlopende, praktijkgerichte topsportonderzoeken te coördineren en financieren. Hiervoor is eind jaren negentig binnen NOC*NSF het Topsport Expertise Centrum (TEC) opgericht. Het TEC heeft als doel om de specialistische kennis in de sportwereld te verzamelen, ontsluiten en verspreiden, onder meer door een verbreding van de activiteiten en door samenwerkingsverbanden met onderzoeksinstanties. Dit heeft in 2000 geleid tot de ontwikkeling van een innovatieprogramma topsport. Het innovatieprogramma is gericht op vernieuwing van onder meer materialen, trainingsvormen, trainingsmethodieken en topsportbegeleiding.

In aanvulling hierop ondersteunt NOC*NSF in samenwerking met het ministerie van vws ander flankerend topsportonderzoek, zoals de genoemde topsportklimaatmetingen, de topsportbenchmark en onderzoek op dopinggebied. Dit laatste geschiedde in de afgelopen jaren zowel door het Nederlands Centrum voor Dopingvraagstukken (NeCeDo) als door DopingControle Nederland (DoCoNed). Beide organisaties worden door vws financieel ondersteund. In 2006 wordt een fusie tussen beide organisaties voorbereid. Het NeCeDo geldt als het nationale kenniscentrum ten aanzien van dopingvraagstukken, en stelt onder andere informatie beschikbaar over de regelgeving op dopinggebied, waaronder de laatste versie van de internationaal gehanteerde dopinglijst. Ook verschaft het NeCeDo informatie over het Nederlands zekerheidssysteem voedingssupplementen topsport, dat topsporters een overzicht biedt van voedingsproducten die aan een extra kwaliteitscontrole zijn onderworpen, om de kans op een onbedoeld positieve dopingcontrole te minimaliseren.

Het NeCeDo neemt echter geen dopingcontroles af. Deze zijn in de afgelopen jaren uitgevoerd door het in 1999 opgerichte DoCoNed (tabel 11.4). De toename van positieve gevallen in 2004 kan worden verklaard door de aanscherping van de eisen van het Wereld Anti Doping Agentschap (WADA), namelijk om elk monster tevens te onderzoeken op cannabis en corticosteroiden (vws 2005b). Het ministerie van vws heeft als doelstelling van het anti-dopingbeleid geformuleerd dat het aantal sanctioneerbare zaken van dopinggebruik vanaf 2007 lager ligt dan 1% (vws 2005a).

Tabel 11.4

Aantal door DoCoNed uitgevoerde controles en het aantal positieve gevallen dat hieruit naar voren is gekomen, 2000-2004

	aantal dopingcontroles	aantal positieve gevallen	percentage positieve gevallen
2000	1757	22	1,3
2001	2321	45	1,9
2002	2755	45	1,6
2003	2792	42	1,5
2004	2848	65	2,3

Bron: Jaarverslagen DoCoNed, in: VWS (2005b)

Talenterkenning en talentontwikkeling

Als vuistregel geldt dat het bereiken van de internationale top in de sport gemiddeld ongeveer acht tot tien jaar en 10.000 uur training vereist (Bloom 1985; Starkes 2000). Het sportverleden van de Nederlandse topsporters bevestigt dit. Gemiddeld hadden topsporters met een A- of B-status in 2003 dertien jaar trainingservaring in hun tak van sport. Een kwart van de Nederlandse topsporters begon met hun sport toen zij tussen de 3 en 8 jaar oud waren. Nog een kwart was tussen de 8 en 13 jaar oud. Ook een kwart begon pas na het achttiende levensjaar (Van Bottenburg et al. 2003).

Verwacht mag worden dat het benodigde aantal jaren training door het stijgende topsportniveau en de toenemende internationale concurrentie verder zal toenemen. Een vroege talentdetectie zal dan ook steeds belangrijker worden om internationaal topsportsucces te (blijven) boeken. Desondanks ontbreekt in de meeste landen een systematisch talentidentificatiesysteem dat – in het verlengde van het systeem dat in de vroegere communistische staten bestond – aanleg en talent meet onder alle kinderen en jongeren. Vermoedelijk is het Australische nationale Talent Search Program momenteel een van de meest ontwikkelde talentidentificatiesystemen van deze aard. Dit programma meet ieder jaar bij ongeveer 10.000 kinderen van 14 jaar welke sport fysiologisch het beste bij hen past. Bovendien krijgen talentvolle kinderen een intensieve training aangeboden onder professionele begeleiding (Oakley en Green 2001; De Bosscher et al. 2006a).

In Nederland is van een dergelijk systeem geen sprake. Wel zijn enkele aanzetten in deze richting gegeven, zoals het kijkwijzersysteem dat NOC*NSF ten behoeve van de talentidentificatie heeft ontwikkeld. Vier bonden maakten in 2003 gebruik van dit systeem. Daarnaast wordt door vrijwel alle bonden op lokaal, regionaal en nationaal niveau gescout. In een aantal takken van sport, zoals zwemmen en tennis, worden bovendien de prestaties van talenten op jonge leeftijd (8-12 jaar) op beperkte schaal systematisch bijgehouden. Maar over het algemeen kent deze aandacht beperkingen. De talentidentificatie betreft uitsluitend degenen die al aan wedstrijdssport doen en zich zodoende in de kijker spelen.

Een deel van de verdere talentontwikkeling vindt plaats tijdens de periode waarin de sporters nog onderwijsplicht hebben. Steeds meer landen geven in deze periode speciale aandacht aan de combinatie van het volgen van onderwijs en beoefenen van topsport. In Nederland is hiervoor in 1991 de Stichting LOOT (Landelijk Overleg Onderwijs en Topsport) opgericht (zie ook hoofdstuk 10). Momenteel mogen vijftien scholen zich officieel LOOT-school noemen. Het ministerie van OCW wil dit aantal uitbouwen tot twintig (VWS 2005a).

Gezien de beperkte ontwikkeling van talentherkenning- en talentontwikkelingsystemen elders ter wereld, in het bijzonder in de grotere landen,⁷ zou Nederland door gerichte investeringen op dit gebied een voorsprong kunnen behalen, in elk geval op de korte termijn. In een dichtbevolkt land als Nederland is dit bovendien gemakkelijker te organiseren en coördineren dan in een uitgestrekt land als Australië. Het is dan ook begrijpelijk dat Nederland het beleid op dit terrein momenteel intensiveert. In 2004 ontvingen 55 bonden een bijdrage van het ministerie van VWS voor het opzetten en uitvoeren van een talentherkennings- en ontwikkelingsprogramma (VWS 2005b). Voor de komende jaren heeft het ministerie hiervoor een bedrag van 4,8 miljoen euro per jaar gereserveerd. Het wil dit bedrag investeren in een nationaal vierjarig talentontwikkelingsprogramma, dat door NOC*NSF en de sportbonden zou moeten worden ontwikkeld, in samenwerking met NLCoach en de Atletencommissie (VWS 2005a).

Beoordeling van het topsportklimaat

Zoals uit het voorgaande is gebleken, hebben NOC*NSF en de sportbonden in samenwerking met de rijksoverheid en het bedrijfsleven in de afgelopen vijftien jaar vele initiatieven genomen om de omstandigheden te verbeteren waarin atleten tot top-prestaties trachten te komen. Een meerderheid van de topsporters, de toptrainers/-coaches en de topsportcoördinatoren is van mening dat dit beleid ook daadwerkelijk heeft geleid tot een verbetering van het topsportklimaat in Nederland (zie tabel 11.5).

Tabel 11.5

Ontwikkeling van het topsportklimaat en de internationale concurrentiepositie van Nederlandse topsporters in 2002 vergeleken met 1998, de mening van topsporters, topkader en topsportcoördinatoren, 2002 (in procenten)

	ontwikkeling topsportklimaat			ontwikkeling internationale concurrentiepositie		
	verslechtering	gelijk gebleven	verbetering	verslechtering	gelijk gebleven	verbetering
topsporters met een A- of B-status	8	33	59	19	40	41
trainers/coaches in de topsport	13	32	55	23	38	38
topsportcoördinatoren bij sportbonden	4	36	61	18	46	36

Bron: Van Bottenburg et al. (2003)

De verbetering heeft zich volgens deze drie groepen vooral voorgedaan met betrekking tot hun financiële positie, de algemene maatschappelijke waardering en erkenning van topsport, de voorzieningen en faciliteiten en de begeleiding en trainingsmogelijkheden. Als belangrijkste knelpunten in het topsportklimaat noemden zij in 2002 de individuele leefsituatie (17% van de antwoorden), beperkte of slechte media-aandacht (13%), trainingsfaciliteiten (11%), maatschappelijke waardering (10%), talentontwikkeling (9%) en deelname aan internationale wedstrijden (9%). Deze kwamen grotendeels overeen met de beoordeelde situatie in 1998. Alleen de individuele leefsituatie werd in 2002 in geringere mate als knelpunt ervaren dan vier jaar eerder.

De genoemde knelpunten zijn niet dezelfde als de factoren die de topsporters, toptrainers/-coaches en topsportcoördinatoren beschouwen als de factoren die het meest van invloed zijn op de positie van de Nederlandse topsporters op de wereldranglijst. Dat waren in 2002 de trainingsmogelijkheden van topsporters (25%), de financiële situatie van topsporters (24%), de mogelijkheden om aan internationale competitie deel te nemen (15%) en de kwaliteit van trainers/coaches (12%). In vergelijking met vier jaar eerder kenden de respondenten minder belang toe aan omgevingsfactoren, zoals de financiële situatie en de medewerking van school en werk, en meer aan factoren die het primaire proces van de topsport betreffen, zoals de trainingsmogelijkheden, de deelname aan internationale competitie en de kwaliteit van trainers/coaches.

Terwijl 59% van de topsporters van mening is dat het topsportklimaat is verbeterd en 8% het topsportklimaat verslechterd acht, meent 41% dat de internationale concurrentiepositie van de Nederlandse topsporters is verbeterd, en 19% dat deze is verslechterd. Kennelijk vindt tussen de 10% en 20% van de topsporters dat het topsportklimaat in Nederland weliswaar is verbeterd, maar dat de concurrentie in andere landen er nog sterker op is vooruitgegaan (zie tabel 11.5). De eerdere vergelijkingen van de Nederlandse situatie met die in andere landen op grond van de topsportbenchmark, geeft een onderbouwing van deze beoordeling. In Nederland is een actief beleid gevoerd om het topsportklimaat te verbeteren, maar andere landen hebben evenmin stilgezeten.

11.4 Ontwikkelingen in het prestatieniveau (output)

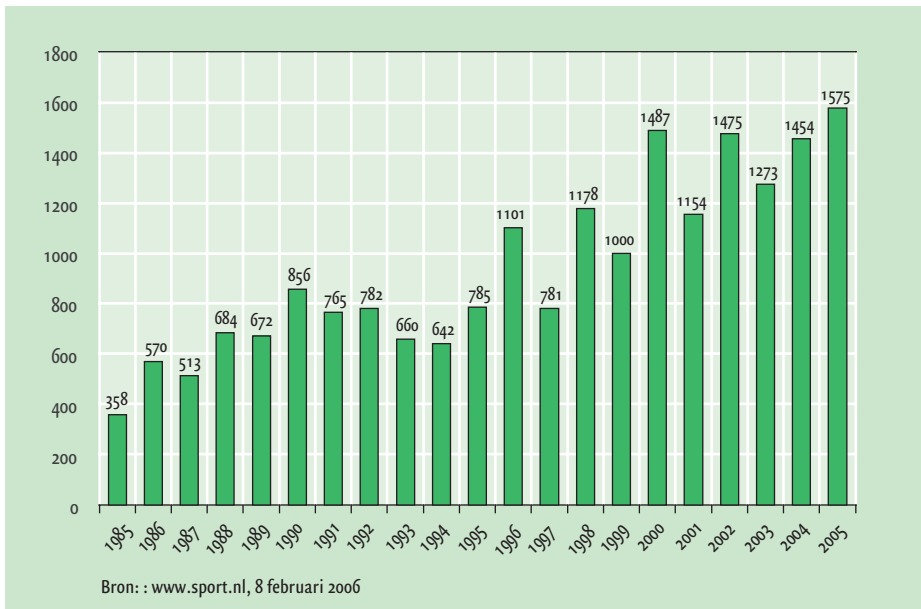
Om de ontwikkeling van het prestatieniveau door Nederlandse topsporters te bepalen, heeft NOC*NSF twee indices ontworpen: de topsportindex en de Olympische index. Beide indices gaan niet slechts af op de gewonnen titels of medailles, maar waarderen een klassering bij de beste acht. De indices kennen punten toe aan iedere klassering bij de eerste acht op een Europees of wereldkampioenschap en de Olympische Zomer- en Winterspelen, met 10 punten voor de winnaar, 8 punten voor de tweede, 6 punten voor de derde en vervolgens steeds een punt minder voor de plaatsen vier tot en met acht. Om de indices te bepalen, worden de behaalde punten van de diverse sportevenementen gewogen en opgeteld. Hierbij wordt een wegingsfactor

toegepast, die de mondiale spreiding van de diverse sporten verdisconteert. Wanneer een evenement in de tijd opnieuw wordt gehouden, vervallen de toegekende punten voor het eerder gehouden evenement.

De figuren 11.1 en 11.2 geven de ontwikkeling van de topsportindex weer van 1985 tot en met 2005 en de Olympische index voor de Zomerspelen van 1960 tot en met 2004. Beide indices tonen aan dat Nederlandse topsporters in de loop van de tijd steeds beter zijn gaan presteren en dat er in de loop van de jaren negentig sprake is geweest van een sterke prestatieverhoging in de Nederlandse topsport. Hierbij moet wel worden opgemerkt dat op grond van het absolute aantal behaalde punten voor Nederland niet kan worden geconstateerd of ons land beter is gaan presteren dan andere (top)landen. Ook houdt het absolute aantal punten geen rekening met een mogelijke toename van het in totaal te behalen aantal punten door de groei van het aantal evenementen en deelnemende landen.

Figuur 11.1

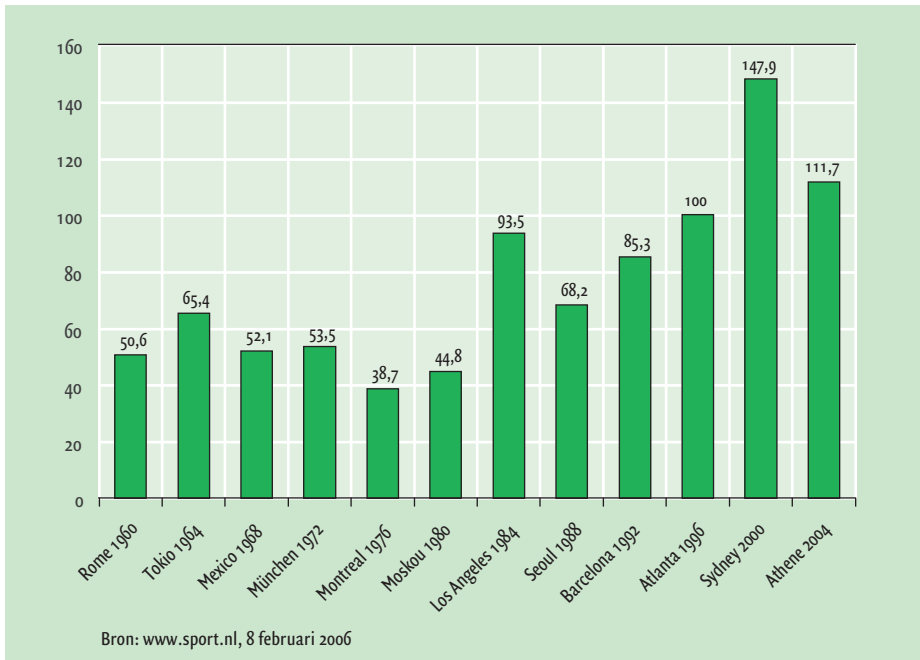
NOC*NSF Topsportindex, 1985-2005

In het kader van de al eerder aangehaalde internationale benchmark is een aantal meetinstrumenten ontwikkeld dat wel een internationale vergelijking inbouwt en bovendien rekening houdt met de groei van het aantal evenementen en deelnemende landen.

Figuur 11.2

NOC*NSF Olympische index, Zomerspelen, 1960-2004

In Canada heeft Walter Lyons van SportCanada een World Ranking Index ontwikkeld die resulteert in vijf prestatie-indicatoren:

- het aantal gewonnen gouden medailles per land;
- het aantal gewonnen medailles per land;
- het aantal medaillepunten per land (goud = 5; zilver = 3; brons = 1);
- het aantal topacht-plaatsen;
- het aantal topacht-punten (1e plaats = 10; 2e plaats = 8; 3e plaats = 6; 4e plaats = 5, enz.).

Deze indicatoren heeft SportCanada toegepast op de Olympische disciplines (Zomer- én Winterspelen), waarbij ook de resultaten tijdens wereldkampioenschappen in deze disciplines in de indicatoren zijn verwerkt. Ook hierbij geldt dat de toegekende waardering voor prestaties tijdens een kampioenschap vervalt zodra het betreffende kampioenschap opnieuw heeft plaatsgevonden.

Uit tabel 11.6 valt op te maken dat Nederland zich sinds 2000, afhankelijk van het gekozen criterium, tussen de achtste en veertiende plaats in de internationale sportwereld heeft bevonden. Met name de uitstekende prestaties in Sydney bezorgden Nederland in 2000 en 2001 volgens diverse criteria een plaats bij de geambieerde toptien. In de jaren die daarop volgden, zakte Nederland iets weg. De stand in het laatste jaar laat over de hele linie weer een lichte verbetering zien.

Tabel 11.6

Plaats van Nederland op landenranglijst volgens verschillende topsportprestatie-indicatoren, berekend op grond van vierjaarlijkse cycli. 1997-2005

	gouden medailles		totaalaantal medailles		medaillepunten		top-8-plaatsen		top-8-punten	
	aantal	rang	aantal	rang	aantal	rang	aantal	rang	aantal	rang
1997-2000	37	9 ^e	105	10 ^e	333	11 ^e	274	11 ^e	1342	9 ^e
1998-2001	39	8 ^e	111	10 ^e	335	9 ^e	293	12 ^e	1442	9 ^e
1999-2002	32	13 ^e	93	13 ^e	293	12 ^e	251	12 ^e	1209	14 ^e
2000-2003	31	13 ^e	95	14 ^e	301	11 ^e	268	12 ^e	1286	12 ^e
2001-2004	23	18 ^e	94	14 ^e	268	13 ^e	264	12 ^e	1241	14 ^e
2002-2005	27	14 ^e	104	13 ^e	294	13 ^e	273	11 ^e	1313	13 ^e

Bron: Lyons (2005)

Een ander meetinstrument, ontwikkeld door de Sport Industry Research Centre van Sheffield Hallam University, neemt het marktaandeel van landen als uitgangspunt. De rangorde en de ontwikkeling van de prestaties worden niet worden bepaald door het totaal aantal behaalde punten, maar door het percentage van het behaalde aantal punten van het maximaal aantal te behalen punten. Het voordeel hiervan is dat in de toe- of afname van de score van een land rekening wordt gehouden met een eventuele vermeerdering of vermindering van het totaal aantal evenementen waarop een score kan worden behaald. Bovendien drukt het marktaandeel altijd een waarde uit ten opzichte van (alle) andere landen.

Op basis van de thans beschikbare gegevens kan de ontwikkeling van het Nederlandse marktaandeel tijdens de Olympische Zomerspelen sinds 1948 worden vastgesteld en vergeleken met dat van het Verenigd Koninkrijk, Italië, Canada en Noorwegen (zie tabel 11.7). Hieruit blijkt eveneens een toename van de Nederlandse topsportprestaties sinds 1980, maar minder sterk dan uit de NOC*NSF-indices naar voren komt. Dit verschil wordt veroorzaakt door de uitkomst van twee op elkaar inspelende ontwikkelingen.

Aan de ene kant heeft zich een sterke groei voorgedaan in het aantal evenementen waarin landen tijdens de Olympische Spelen medailles kunnen winnen. Het aantal sporten tijdens de Zomerspelen is toegenomen van 17 in 1948 tot 28 in 2004. En het aantal evenementen waarin medailles te vergeven zijn, steeg van 138 in 1948 naar 301 in 2004. In deze toename deed zich een versnelling voor in de periode van 1980 tot 2000, toen het aantal evenementen liefst 50% groeide, van 203 naar 300. Deze ontwikkeling heeft het naar verhouding steeds eenvoudiger gemaakt om tijdens de Olympische Zomerspelen een medaille te winnen.

Aan de andere kant is het aantal deelnemende landen en deelnemende atleten sterk toegenomen. Namen in 1948 nog slechts 59 landen deel, in 1988 waren dit er 159 en in 2004 201. Het aantal atleten steeg van 4099 in 1948 en 8465 in 1988 naar 11.099 in 2004. Die groei heeft het naar verhouding juist steeds moeilijker gemaakt

om tijdens de Zomerspelen een medaille te winnen en heeft het marktaandeel van alle landen onder druk gezet. Tegen die achtergrond kan worden begrepen dat het Nederlandse Olympisch team in Londen 1948 volgens deze methode het hoogste marktaandeel ooit bereikte; hoger zelfs dan het Olympisch team dat in Sydney 2000 de meeste medailles uit de geschiedenis behaalde. Ook kan worden geconcludeerd dat het stijgende marktaandeel van Nederland sinds 1980 opmerkelijk is.

Tabel 11.7

Marktaandeel van behaalde prestatiepunten door Nederland, het Verenigd Koninkrijk, Italië, Canada en Noorwegen tijdens de Olympische Zomerspelen, 1948-2004 (in procenten)

	Nederland	Verenigd Koninkrijk	Italië	Canada	Noorwegen
1948	3,4	5,2	6,9	0,5	1,5
1952	1,1	1,7	5,1	0,8	1,4
1956 ^a	–	4,6	5,3	1,2	0,5
1960	0,4	3,3	7,9	0,3	0,2
1964	1,8	3,8	5,7	0,8	0,0
1968	1,5	2,7	2,5	1,0	0,5
1972	1,0	2,6	2,6	0,6	0,8
1976	0,6	2,0	2,0	1,3	0,4
1980 ^a	0,2	3,1	2,7	–	–
1984 ^a	1,8	4,3	4,9	6,0	0,3
1988	1,0	3,0	2,1	1,2	0,8
1992	1,6	2,1	2,3	2,3	0,9
1996	1,9	1,5	4,3	2,4	0,8
2000	3,3	3,3	3,7	1,3	1,1
2004	2,1	3,1	3,4	1,3	0,9

a Geboycot door meerdere landen.

Bron: Shibli in De Bosscher et al. (2006a)

Wanneer conform het Canadese meetinstrument ook de wereldkampioenschappen in deze analyse worden betrokken, kan een wereldindex naar marktaandelen worden bepaald. Hierin zijn de evenementen in een cyclus van vier jaar in de berekening meegenomen, waarbij nieuwe evenementen de oude vervangen. Ook is een waardevermindering toegepast van 25% per jaar voor behaalde punten tijdens evenementen. De behaalde punten tijdens Olympische Spelen wegen bijvoorbeeld het eerst jaar voor 100% mee, het tweede jaar voor 75%, en zo verder, totdat de resultaten van nieuwe Spelen de tijdens de eerdere Spelen verkregen punten vervangen. Tabel 11.8 toont de rangorde van deze wereldindex op basis van berekende marktaandelen in 2004.

Tabel 11.8

Toptien en Nederland in het landenklassement, naar marktaandeel van behaalde punten tijdens Olympische Spelen en wereldkampioenschappen (alleen Olympische sporten), 2004

	marktaandeel (%)
1 USA	11,2
2 Duitsland	8,1
3 Australië	7,5
4 Rusland	7,1
5 Verenigd Koninkrijk	6,5
6 Frankrijk	5,3
7 China	5,1
8 Nieuw Zeeland	4,0
9 Italië	3,7
10 Canada	3,2
18 Nederland	1,6

Bron: Shibli in De Bosscher et al. (2006a)

In 2000 lag het marktaandeel van Nederland (na Sydney) nog op 2,1%. De plaatsing in de internationale rangorde is voor dat jaar (nog) niet berekend. Maar gezien het marktaandeel van de andere landen in 2004, is het onaannemelijk dat Nederland in 2000 een plaats bij de toptien innam. De rangorde in 2004 geeft in elk geval aan dat Nederland volgens deze methode nog een verdere prestatieverbetering moet realiseren, wil het de geambieerde plaats bij de toptien (volgens deze methode) verwezenlijken.

Welk criterium ook wordt gekozen voor de bepaling van de output, het resultaat moet altijd in vergelijking met andere landen worden beoordeeld. Een van de methodes om dit te bepalen, is door de gerealiseerde positie van Nederland te vergelijken met de verwachte positie op grond van de bevolkingsomvang en het bruto binnenlands product; deze variabelen zijn in diverse onderzoeken vastgesteld als de twee (niet door het sportbeleid te beïnvloeden) factoren die een belangrijk deel van de variantie van de medaillespiegel verklaren. In tabel 11.9 is deze vergelijking gemaakt voor de zes landen die betrokken zijn bij de al enkele malen geciteerde topsportbenchmark. Vetgedrukt is de onderlinge rangorde in het topsportsucces van deze landen, die verwacht mag worden op basis van hun rangorde naar bevolkingsomvang en BBP.

Een vergelijking van de verwachte rangorde met de gerealiseerde rangorde volgens vier performancecriteria laat zien welke landen onder- en bovengemiddeld hebben gepresteerd. Noorwegen blijkt volgens alle criteria beter te hebben gepresteerd dan op grond van de bevolkingsomvang en het BBP te verwachten zou zijn. Voor Canada en Italië geldt dat voor drie van de vier criteria. Daarentegen hebben Nederland en

het Verenigd Koninkrijk volgens drie van de vier criteria meer landen uit deze benchmarkgroep voor moeten laten gaan dan op grond van hun bevolkingsaantal en BBP verwacht mocht worden. België ten slotte heeft op alle criteria beneden de verwachting gescoord.

Tabel 11.9

Verwachte en gerealiseerde ranking van het topsportsucces van zes landen die in de topsportbenchmark met elkaar zijn vergeleken, 2002-2005

	bevolking (x mln.)	BBP p.p.p. (x mrd euro's)	verwachte onder- linge ranking	onderlinge ranking op basis van			
				marktaandeel World Sport Index 2004	marktaandeel Athene 2004	medaille- punten 2002-2005	top 8-punten 2002-2005
Verenigd Koninkrijk	60,4	2,156	1e	1e	2e	4e	3e
Italië	58,1	1,947	2e	2e	1e	3e	2e
Canada	32,8	1,238	3e	3e	4e	1e	1e
Nederland	16,4	582	4e	5e	3e	5e	5e
België	10,4	383	5e	6e	6e	6e	6e
Noorwegen	4,6	221	6e	4e	5e	2e	4e
Overperformance							
Underperformance							

Bron: (De Bosscher et al. 2006a) bewerking; Lyons (2005) bewerking Maarten van Bottenburg

Voor de bepaling van de efficiency moet deze output-rangorde worden gerelateerd aan de input van geïnvesteerde collectieve middelen (zie tabel 11.10). Hoewel, om methodologische redenen, de gegevens van de genoemde landen over deze input met terughoudendheid moeten worden vergeleken, versterkt tabel 11.10 het beeld dat Noorwegen en Canada bovengemiddelde topsportprestaties hebben behaald.

Tabel 11.10

Rangorde naar absolute en relatieve investeringen uit collectieve middelen in topsport in de zes landen die in de topsportbenchmark met elkaar zijn vergeleken, 2004

	rangorde naar de absolute topsport- investeringen uit collectieve middelen	rangorde naar de topsport- investeringen uit collectieve middelen per inwoner
Italië	1	2
Engeland	2	4
Nederland	3	1
Canada	4	6
Noorwegen	6	3
Vlaanderen	5	5

Bron: De Bosscher et al. (2006a) bewerking Maarten van Bottenburg

Daarbij moet de kanttekening worden geplaatst dat deze overperformance vooral wordt bepaald door hun prestaties in de Olympische wintersporten. Wanneer alleen wordt afgegaan op de Olympische zomersporten, komen Italië, het Verenigd Koninkrijk en Nederland als beste landen naar voren en komen de rangordes van de input en output meer met elkaar overeen. Als louter wordt afgegaan op de ontwikkeling van het marktaandeel tijdens de Olympische Zomerspelen (zie tabel 11.7) komt Nederland als land naar voren dat in de afgelopen twintig jaar de meeste progressie heeft geboekt.

Op langere termijn (1988-2004) steeg het marktaandeel van Nederland en Italië op de Zomerspelen significant, terwijl dat van Canada, Noorwegen en het Verenigd Koninkrijk min of meer gelijk bleef. Op kortere termijn echter (2000-2004) is het behaalde marktaandeel van al deze landen, ondanks hun toegenomen topsportuitgaven, gedaald (Italië, Nederland, Noorwegen en het Verenigd Koninkrijk) of gelijk gebleven (Canada). Kortom, terwijl deze landen steeds meer te werk gaan volgens een strategisch topsportbeleidsmodel, is er sprake van afgenomen prestaties bij toegenomen topsportbudgetten. Die paradox laat zich verklaren door de toegenomen internationale concurrentie. Wereldwijd groeit het aantal landen dat het topsportbudget verhoogt en aanspraak maakt op een of meer medailles, waardoor het voor ieder land afzonderlijk steeds moeilijker wordt het marktaandeel te vergroten.

11.5 Samenvatting

De doelstelling van NOC*NSF en het ministerie van VWS is om als topsportland de komende jaren een plaats bij de beste tien van de wereld in te nemen. Om deze doelstelling te realiseren wordt steeds meer geld in topsport geïnvesteerd. Het niveau van de topsport is tegenwoordig in de meeste takken van sport dusdanig hoog geworden, dat de top niet of nauwelijks meer is te bereiken wanneer topsport als vrijetijdsbesteding naast werk of studie wordt verricht. Topsport is een professe geworden. Talent, mentaliteit en toewijding zijn onverminderd noodzakelijk, maar het behalen van individueel topsportsucces is meer dan voorheen een teamprestatie, waarbij vele personen en organisaties zijn betrokken.

De totale omvang van de investeringen in de Nederlandse topsport is niet goed vast te stellen, maar uit collectieve middelen (afkomstig van VWS en De Lotto) ging het in 2004 om een bedrag van ongeveer 41 miljoen euro. In de Olympische cyclus naar Sydney (1997-2000) werd 95 miljoen euro uit collectieve middelen in topsport geïnvesteerd. In de cyclus naar Athene (2001-2004) lag dit op 150 miljoen euro. Hierbij moet worden aangetekend dat deze gelden niet louter naar de Olympische sporten gingen.

De toename van de investeringen in topsport met 58% tussen Sydney en Athene past in het internationale beeld. Er is een wereldwijde medaillewedloop gaande, met een toenemend aantal landen dat op hoog niveau de competitie aankan en bereid is om de topsportinvesteringen te verhogen. De toenemende mondiale concurrentie in

de topsport leidt er daarbij toe dat het voor landen steeds moeilijker wordt om zich via het topsportbeleid te onderscheiden van andere landen. Meer dan voorheen kan worden gesproken van één topsportmodel, dat wereldwijd domineert, met slechts lichte variaties tussen de toonaangevende landen.

Ook het strategische beleidsmodel dat Nederland tussen 1997 en 2004 heeft gehanteerd, vertoont sterke overeenkomsten met dat in andere topsportlanden. Aanvankelijk lag het accent van het Nederlandse topsportbeleid op een verbetering van de leef- en trainingsomstandigheden van topsporters, met als belangrijk resultaat de realisatie van het stipendium voor topsporters met een A-status. Vervolgens zijn tot speerpunten genomen het verbeteren van de trainings- en wedstrijdfaciliteiten, wetenschappelijke ondersteuning, talentherkenning en talentontwikkeling en de maatschappelijke positie en onderlinge kennisuitwisseling van het topkader. Andere landen, zoals het Verenigd Koninkrijk, Canada, Noorwegen en Australië, hebben min of meer dezelfde accenten in hun beleid gelegd. Desondanks lijkt er vooral met talentherkenning mogelijk nog winst te behalen te zijn.

Het meest onderscheidende kenmerk van het Nederlandse topsportbeleid in de besproken periode 1997-2004 was het accent op diversiteit: vergeleken met de andere landen werd het geïnvesteerde geld in Nederland verspreid over een groter aantal sportbonden en sportdisciplines. Sinds 2003 is in dit opzicht een beleidswijziging ingezet, gericht op meer prioritering. Blijkens de meest recente beleidsnota's willen zowel NOC*NSF als het ministerie van VWS deze beleidswijziging de komende jaren verder doorvoeren (NOC*NSF 2004; VWS 2005a).

Wat betreft de prestaties, laten de indices van NOC*NSF de afgelopen decennia een stijgende lijn zien. Nederlandse topsporters behalen thans betere resultaten dan voorheen. Bij de evaluatie van deze prestatieverbetering moeten twee tegengestelde ontwikkelingen in aanmerking worden genomen. Enerzijds valt er simpelweg meer te winnen door een sterke uitbreiding van het aantal te behalen medailles. Anderzijds is het aantal landen en deelnemers eveneens toegenomen. Afhankelijk van de criteria staat Nederland de laatste jaren tussen de achtste en veertiende plaats in de internationale sportwereld. Gezien over een periode van vijftien jaar, is er sprake van een stijgende lijn. Op kortere termijn (1997-2004) heeft zich geen duidelijke prestatieverbetering voorgedaan. Kijkt men naar het marktaandeel voor alleen de Olympische sporten (tijdens Olympische spelen en wereldkampioenschappen), dan haalde Nederland in 2004 een marktaandeel van 1,6% waarmee het op de achttiende plaats uitkwam.

Het gevoerde topsportbeleid in de afgelopen vijftien jaar heeft ertoe bijgedragen dat het topsportklimaat in Nederland sterk is verbeterd. Die conclusie is in 2002 onderschreven door topsporters, topcoaches en topsportcoördinatoren. Het beleid zet nu stevig in op een verdere verbetering. Of dat voldoende zal zijn om de internationale concurrentiepositie van de Nederlandse topsport op de lange termijn te verbeteren, is een ander verhaal. Andere landen investeren eveneens, en niet zelden zelfs nog sterker, in het topsportklimaat.

Noten

- 1 Er worden uiteenlopende maatschappelijke effecten aan topsportprestaties toegeschreven. De nota *Kansen voor topsport* van vws (1999) veronderstelde de volgende effecten: bijdrage aan passieve recreatie, aanzet tot actieve sportparticipatie, versterking van sociaal-sportieve binding, en Holland-promotie. Over de mate waarin dergelijke maatschappelijke effecten zich voordoen en in hoeverre deze samenhangen met gerealiseerde prestaties van Nederlandse topsporters, is weinig bekend. Er is geen stelselmatig onderzoek verricht die deze effecten meet en in de tijd volgt. Op grond van hoofdstuk 5 van deze rapportage kan bijvoorbeeld worden geconstateerd dat de passieve belangstelling voor sport is toegenomen. De vraag of deze toename het gevolg is van de geleverde topsportprestaties in dezelfde periodes, kan echter niet worden beantwoord. Voor de gestegen actieve sportparticipatie, waarvan de stijging overigens achterblijft bij de stijging van de Nederlandse topsportprestaties, geldt hetzelfde. Over de relatie tussen topsportprestaties en sociaal-sportieve binding is weinig meer te zeggen dan dat het aandeel Nederlanders dat trots is op het eigen land vanwege sportprestaties tussen 1995 en 2004 is toegenomen van 81% tot 83%. Vergelijkbare constatering moeten worden gedaan in verband met de veronderstelde Holland-promotie door topsportprestaties. Nederland heeft als internationale congresbestemming de laatste jaren aan populariteit gewonnen (NBTC et al. 2005), maar er zijn geen gegevens voorhanden op grond waarvan een effect kan worden bepaald van prestaties van Nederlandse topsporters op het Holland-imago en mogelijke gevolgen hiervan (vgl. Duijvestein et al. 2004).
- 2 Naar verwachting zal de derde meting van het topsportklimaat in 2006 worden verricht.
- 3 Een afstudeeronderzoek uit 2003 liet zien dat in negen grotere gemeenten gezamenlijk 2,3 miljoen euro aan topsport werd gespendeerd (6% van de collectieve uitgaven van vws en De Lotto). Dit bedrag werd voor 70% gedragen door de topsportstichtingen van de gemeente Rotterdam en Amsterdam, die hun inkomsten zowel uit gemeentelijke subsidie als uit sponsoring verkregen (Boumans 2003).
- 4 Drie andere pijlers die uit dit literatuuronderzoek naar voren komen, laten wij hier buiten beschouwing. De eerste betreft de financiële ondersteuning, die in de vorige paragraaf is besproken als de input van het topsportbeleid. De andere twee pijlers zijn de aard en omvang van de sportparticipatie in verenigings- en schoolverband, en de organisatie en structuur van het sportbeleid. Deze komen in andere hoofdstukken van deze rapportage uitgebreid aan de orde. Dit hoofdstuk concentreert zich op ontwikkelingen in de topsport.
- 5 Toen Monique Knol in 1988 te Seoul een gouden medaille haalde, trof zij bij thuiskomst een brief van de gemeentelijke sociale dienst aan dat haar rww-uitkering was ingetrokken omdat zij te veel dagen in het buitenland had doorgebracht. Ellen van Langen overkwam vier jaar later iets soortgelijks, omdat zij via haar gouden medaille op de Olympische Spelen van Barcelona te veel bijverdiensten had genoten.
- 6 In aanvulling op het onderscheid tussen topsporters met een A- en B-status kent NOC*NSF tegenwoordig ook de HP-status toe. Om deze status van *high potential* te halen of te bevestigen, moet de sporter prestaties leveren op het niveau van (minimaal) de beste zestien van de wereld in de betreffende tak van sport. Bovendien moet de sporter groeiperspectief kennen in het licht van zijn of haar leeftijd, prestatieniveau en trainingsprogramma. De HP-status wordt voor maximaal vier jaar aaneengesloten toegewezen en kan niet worden verlengd.
- 7 Uit de internationale topsportbenchmark komt naar voren dat door de nationale overheid gesteunde regelingen voor de combinatie van topsport en onderwijs vooral

voorkomen in landen met betrekkelijk weinig inwoners. In Noorwegen en Vlaanderen en, in mindere mate, ook Nederland zijn dergelijke regelingen uitgewerkt en toegepast, terwijl in grotere landen als Italië en het Verenigd Koninkrijk in dit opzicht nog weinig initiatieven zijn genomen. Kennelijk worden kleinere landen in sterkere mate gewezen op de noodzaak van een goed talentontwikkelingsysteem (De Bosscher et al. 2006a).

- * Met dank aan Marti ten Kate, Erik-Jan Koers, Monique Maks, Bert Roosenboom, Geert Slot en Nicolette van Veldhoven van NOC*NSF en Arnaud Sterk van het ministerie van VWS.

Literatuur

- Bloom, B.S. (1985). *Developing Talent in Young People*. New York: Balantine.
- Bosscher, V. de, P. de Knop en B. Heyndels (2003). 'Comparing Relative Sporting Success among Countries. Create Equal Opportunities in Sport'. In: *Journal for Comparative Physical Education and Sport* (3) 3, p. 109-120.
- Bosscher, V. de et al. (2006a, in druk). *Sport Policy Factors Leading to Success. An International Comparison*. Brussel/Sheffield/'s-Hertogenbosch: VUB/SIRC/MI.
- Bosscher, V. de, P. de Knop en M. van Bottenburg (2006b, ingediend). 'Factors Determining International Success in Top-Level Sports. An Overview of Literature'. In: *European Sport Management Quarterly*.
- Bottenburg, M. van (2000). *Het topsportklimaat in Nederland*. 's-Hertogenbosch: Diopter.
- Bottenburg, M. van, J.H.A. van Rossum en H.T. van Staveren (1995). *Het topsportklimaat in Nederland. Discussiekader ten behoeve van de gesprekken over het Nederlandse topsportklimaat*. Amsterdam: Diopter.
- Bottenburg, M. van, C. Roques en S. Smit (2003). *Ontwikkelingen in het topsportklimaat in Nederland (1998-2002)*. 's-Hertogenbosch/Nieuwegein: W.J.H. Mulier Instituut/Nieuwegein.
- Boumans, B.F.T. (2003). *Ambitie, een hindernis op weg naar sportief resultaat? Een inventariserend onderzoek naar het topsportbeleid van Nederlandse gemeenten (doctoraalscriptie)*. Tilburg: Universiteit van Tilburg.
- Duijvestijn, H.H. et al. (2004). *Branding. Nederland als merk*. Den Haag: Stichting Maatschappij en Onderneming.
- Heer, W. de (2003). *Van Sporttoto tot De Lotto. De ontwikkeling van de Stichting de Nationale Sporttotalisator van 1960 tot 2003*. Haarlem: De Vrieseborch.
- Hoffmann, R., L.C. Ging en B. Ramasamy (2001). *Public Policy and Olympic Success*. Digitaal rapport, geraadpleegd op 8 mei 2001 via www.unim.nottingham.ac.uk/dbm/papers/2001-02.pdf (Research Paper Series).
- Kuper, G. en E. Sterken (2001). *Olympic Participation and Performance Since 1896*. Digitaal rapport. Geraadpleegd op 1 maart 2002 via www.eco.rug.nl/ccso/quarterly/2001q1-4.pdf.
- Levine, N. (1974). 'Why Do Countries Win Olympic Medals? Some Structural Correlates of Olympic Games Success'. In: *Sociology and Social Research* (58) 4, p. 353-360.
- Lokerman, J.W., E. Ruts en K. Sijbesma (2002). *Sportsponsoring in Nederland. Verkennend onderzoek 2000*. Zeist: NOC*NSF/ErnstYoung/Kluwer.
- Lyons, W. (2005). *World Ranking. Proposal and Discussion for an Annual World Ranking of Olympic Sport Nations*. Z.p.: Sport Canada.
- NBTC, RECRON, HISWA, KHN, ANVR en Stichting Recreatie (2005). *Kerncijfers toerisme en recreatie*. Digitaal rapport, geraadpleegd op 28 februari 2006 via www.holland.com.
- NOC*NSF (1993). *Topsport in samenhang. Het integraal topsportbeleidsplan van NOC*NSF, 1993-1996*. Arnhem: NOC*NSF.
- NOC*NSF (1997). *Werkboek individuele begeleiding topsport NOC*NSF*. Arnhem: NOC*NSF.
- NOC*NSF (1998). *Topsport in perspectief. Het maken van keuzes*. Arnhem: NOC*NSF.
- NOC*NSF (2001). *Topsport bedrijven. Programma voor prestaties*. Arnhem: NOC*NSF.
- NOC*NSF (2004). *Manifest Nederland sportland. Sportagenda 2005-2008*. Arnhem: NOC*NSF.
- Oakley, B. en M. Green (2001). 'The Production of Olympic Champions. International Perspectives on Elite Sports Development Systems'. *European Journal for Sport Management* (8) 1, p. 83-105.
- Roques, C. en M. van den Heuvel (2004). *Evaluatie stipendiumregeling A-sporters*. 's-Hertogenbosch: Mulier Instituut.

- Starkes, J. (2000). 'The Road to Expertise. Is Practice the Only Determinant?'
In: *International Journal of Sport Psychology* (31) 4, p. 431-451.
- Staveren, H. van (1993). *Statuut voor de topsporter*. Rijswijk: ministerie van Welzijn, Volksgezondheid en Cultuur.
- vws (1999). *Kansen voor topsport. Het topsportbeleid van de rijksoverheid*. Den Haag: ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport.
- vws (2005a). *Tijd voor sport. Bewegen, meedoen, presteren*. Den Haag: ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport.
- vws (2005b). *Jaarverslag en slotwet van het ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport*. Tweede Kamer der Staten-Generaal, vergaderjaar 2004/2005, 30100 XVI. Den Haag: Sdu.